

نگاهی نو بر زندگی مظفرالدین شاه قاجار

براساس اسناد نویافته

شیدا یوسف زاده

زمستان ۱۴۰۳

نگاهی نو بر زندگی مظفرالدین شاه قاجار،
براساس اسناد نویافته
شیدا یوسف زاده

ناشر: سماع قلم
ویراستار: مریم صدیقی
طراح جلد: حکمت مرادی
چاپ و صحافی: آریا گرافیک
نوبت چاپ: اول، ۱۴۰۳
شمارگان: ۳۰۰

فهرست کتابخانه ملی

■ سرشناسه: یوسف زاده، شیدا، ۱۳۶۸. - عنوان و نام پدیدآور: نگاهی نو بر زندگی مظفرالدین شاه قاجار (براساس اسناد نویافته) / شیدا یوسف زاده.
■ مشخصات نشر: تهران: سماع قلم، ۱۴۰۳. ■ مشخصات ظاهری: ۳۳۶ ص.؛ مصور، نمونه. ■ شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۷۵۷۵-۰۶ ■ وضعیت فهرست نویسی: فیبا ■ یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۱۹] - ۳۲۲؛ همچنین به صورت زیرنویس. ■ یادداشت: نمایه. ■ موضوع: مظفرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۶۹-۱۳۲۴ق. - سرگذشتنامه ■ موضوع: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق. -- اسناد و مدارک -- اروپا -- سیر و سیاحت ■ رده بندی کنگره: DSR ۱۳۹۹ ■ رده بندی دیویی: ۹۵۵/۰۷۴۶۰۹۲ ■ شماره کتابشناسی ملی: ۹۸۸۳۹۷۴.

شماره تماس: ۰۲۱-۸۸۹۹۵۹۰۲

فروشگاه اینترنتی: www.nashresamaqalam.ir

بها: ۲۲۰,۰۰۰ تومان

تمام حقوق این اثر متعلق به نشر سماع قلم است.

فهرست مطالب

آغاز سخن	۱۱
فصل اول: از دیار تبریز تا دیار تهران	۱۵
نگاهی بر زمانه مظفری	۱۵
مظفرالدین میرزا ولیعهد در تبریز	۱۹
۱. بحران ولیعهدی	۱۹
۲. جنگ قدرت در دیار تبریز	۲۵
۳. دل مشغولی‌های ولیعهد	۳۵
مظفرالدین شاه بر سریر سلطنت	۳۵
۱. مظفرالدین شاه در کسوت شاهی اصلاح طلب و مسامحه کار	۳۵
۲. عزل و نصب‌های مکرر	۳۶
۳. اقتصاد ویران، استقراض، و سفر به اروپا	۳۸
فصل دوم: رنج‌های پنهان؛ واکاوی بیماری‌های روانی و جسمی مظفرالدین شاه	۳۹
مقدمه	۳۹
اختلالات روانی مظفرالدین شاه	۴۱
۱. اختلال هراس و اضطراب	۴۳
۲. نشانه‌های اختلال شخصیت پارانوئید	۵۴
۳. نشانه‌های اختلال شخصیت مرزی	۵۷

۶۴.....	۴. نشانه‌های اختلال شخصیت وابسته
۶۶.....	بیماری‌های جسمی مظفرالدین شاه
۷۵.....	فصل سوم: گریز از رنج به سوی لذت؛ بررسی اسناد تفریحات مظفرالدین شاه
۷۵.....	مقدمه
۷۷.....	تفریحات مورد علاقه مظفرالدین شاه
۷۸.....	۱. شکار
۸۲.....	۲. گردش و سواری در بیلاق‌های اطراف تهران
۸۵.....	۳. عکس و عکاسی
۹۲.....	۴. خریدهای خارجی
۱۰۸.....	۵. موسیقی
۱۱۳.....	۶. شوخی و لودگی
۱۱۵.....	۷. برپایی جشن‌ها
۱۲۳.....	۸. اروپاگردی
۱۲۷.....	سفر اول به اروپا (ذی‌الحجه ۱۳۱۷ تا شعبان ۱۳۱۸ ق. / ۱۹۰۰ م.)
۱۳۱.....	سفر دوم به اروپا (ذی‌الحجه ۱۳۱۹ تا ۱۷ رجب ۱۳۲۰ ق. / ۱۹۰۲ م.)
۱۴۱.....	سفر سوم به اروپا (ربیع‌الثانی تا رجب ۱۳۲۳ ق. / ۱۹۰۵ م.)
۱۴۹.....	سخن آخر
۱۵۱.....	پیوست
۳۱۹.....	کتابنامه
۳۲۳.....	نمایه

مظفرالدین شاه برخلاف پدرش مخالف نشر معارف نبود، چنان که خود در تأسیس و گسترش مدارس و روزنامه‌ها همراهی داشت. مستوفی معتقد است، در میان مردمی که عشق وطن در سر و شور ترقی مملکت در دل داشتند، عاقل‌تر از همه، کسانی بودند که در توسعه فرهنگ و ایجاد مدارس کوشیدند. اولین دبستانی که به دست مردم برپا شد، دبستانی است که در سال ۱۳۰۵ ق. توسط حسن رشیدیه در ششکلان تبریز دایر شد. سپس در سال ۱۳۱۱ ق. مدرسه مظفریه به دستور مظفرالدین میرزا ولیعهد در تبریز تأسیس شد.^۱

مردم که طبعاً در مدت ده بیست ساله اخیر از اوضاع اروپا مطالبی از مسافران شنیده و آگاه‌تر شده بودند، وقتی عدم توجه شاه را به این ممنوعیت‌های معارفی و جلوگیری از دانش و بینش احساس کردند، به سمت دانش و آگاهی‌های جدید هجوم آوردند و عده زیادی به اروپا رفتند. خبر این آزادی که به خارج مرزها رسید، ایرانیانی که از مدت‌ها پیش در اروپا رحل اقامت افکنده و قلم در دست داشتند، به شوق آمدند. روزنامه‌های فارسی «حبل‌المتین» در کلکته، «ثریا»، «پروش» و «حکمت» در مصر و کتاب «احمد» و سایر رسائل طالبوف تبریزی مقیم قفقاز و بالأخره کتاب «ابراهیم بیگ» و از همه مهم‌تر خطابه‌های اقبال‌الدوله هندی که تمام در خارج ایران چاپ شد، نتیجه این تغییر سلطنت بود. مجله‌های عربی و فرانسوی هم وارد ایران شدند و صحبت در مجالس و محافل هم تغییر اسلوب داد؛ دیگر مثل دوره ناصرالدین شاه نبود که کسی جرئت بیان اوضاع و ترتیبات اجتماعی و سیاسی ملل و دول اروپا را نداشته باشد. هرکس هرچه می‌دانست بی‌پروا صحبت می‌کرد و خواندن روزنامه‌های چاپ خارج از ایران، اعم از فارسی، عربی، فرانسه و انگلیسی رونق گرفت و تحصیل زبان فرانسه یکی از لوازم تعلیم و تربیت شد. بر اثر همین تغییر اوضاع بود که قبل از وزارت امین‌الدوله، روزنامه «تربیت» به سعی و همت محمدحسین خان فروغی ذکاءالملک در تهران به راه افتاد و ترجمه مقاله‌های انگلیسی و فرانسه توسط محمدعلی خان پسر ذکاءالملک که از تحصیل‌کردگان دارالفنون بود، بسیار به گسترش دانش و بینش مردم کمک کرد.^۲

۱. همان، ص ۲۷.

۲. همان، صص ۸۰۲ - ۸۰۴.

تعداد مدارس در عهد مظفرالدین شاه تا سال ۱۳۲۳ق. تنها در تهران به ۳۶ باب رسید که علاوه بر دارالفنون عبارت‌اند از: علمیه، تربیت، فضیلت، سیاسی، اسلام، خرد، افتخار، ادب، دانش، شرافت، شریعت، سلطانی، تمدن، فلاح، سعادت، معرفت، رفعت، کمالیه، نظامی، تأدیب، رشاد، فرهنگ، ثروت، رشديه، قدسیه، سادات، افتتاحیه، ابتدائیه، خیریه، فیضیه، ثنائیه، الیانس، امریکا، شرف، مظفری.^۱ در این مدارس علاوه بر آموزش زبان فارسی، عربی، تاریخ، جغرافیا و شرعیات، زبان فرانسه هم تدریس می‌شد. در بعضی از این مدارس تعلیمات رایگان بود و شهریه مدارس غیررایگان هم ناچیز بود.^۲

اگرچه عبدالله مستوفی به نقش مظفرالدین شاه در پیشرفت اندیشه اصلاحات اشاره می‌کند، اما باید در نظر داشت که اندیشه اصلاحات پیش‌تر، از دورهٔ صدارت علی‌خان امین‌الدوله در دورهٔ ناصری شروع به رشد کرده بود که نقش اصلی اصلاحات در دورهٔ مظفری نیز وی ایفا کرد، و مخالفت نکردن مظفرالدین شاه (برخلاف پدرش) با ورود روزنامه و اندیشه‌های روشنفکران، به معنی این نیست که شخص شاه در پیشرفت اندیشه اصلاحات نقش مستقیم داشته است، بلکه او در ادارهٔ حکومت و محالیت چندانی نمی‌کرد و در این زمینه هم به علت ناآگاهی و سرگرمی با تفریحات خود مخالفت نمی‌کرد.

امین‌الدوله یک سال و اندی اصلاحات فرهنگی و اقتصادی چندی را به اجرا گذارد که البته مثل اسلافش ناتمام ماند و او را وادار به کناره‌گیری کردند. این اصلاحات هرچند پیوسته نبودند، اما هر مرحله به نوبهٔ خود در رشد افکار و بیداری مردم اثر نهاد. مهم‌ترین اندیشمندان و نویسندگانی که آثارشان، به درجات گوناگون، در رشد اندیشهٔ اصلاح‌طلبی و مشروطه‌خواهی تأثیر داشت، عبارت بودند از: ملک‌خان ناظم‌الدوله، فتح‌علی آخوندزاده، محمدخان مجدالملک سینکی، سید جمال‌الدین اسدآبادی، یوسف‌خان مستشارالدوله تبریزی، زین‌العابدین مراغه‌ای، هادی نجم‌آبادی.^۳

۱. رضوانی، محمد اسماعیل، انقلاب مشروطیت، تهران: علمی و فرهنگی، ۱۳۸۱، ص ۴۲.

۲. صفایی، ابراهیم، مظفرالدین شاه کودک سالخورده، تهران: قطره، ۱۳۸۳، ص ۸۶.

۳. رحمانیان، جنبش مشروطه، صص ۲۷-۲۸.